

Ўзбекистон Республикаси
Давлат статистика қўмитасининг
2010 йил “24” декабрдаги 18-сонли
қарорига илова

Уй хўжаликларида кузатув ўтказиш
бўйича услубий низом

Ушбу низом аҳоли турмуш даражаси тўғрисида статистик маълумотлар олиш мақсадида уй хўжаликларида танлама усулда кузатувлар (кейинчалик – кузатув) ташкил этиш ва ўтказиш тартибларини белгилайди.

Уй хўжаликларида танлама кузатув ўтказиш услубияти Жаҳон Банки ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Европа Иқтисодий Комиссиясининг (БМТ ЕИК) тавсияларига асосланган.

Ижтимоий жараёнларнинг аҳоли турмуш даражасига таъсирини ўрганиш ва аҳоли фаровонлигини оширишга қаратилган қўшимча чораларни ишлаб чиқишда уй хўжаликлари кузатуви натижалари асос бўлади. Шунингдек, кузатув натижалари аҳолининг кам таъминланганлик кўрсаткичларини, истеъмол нархлари индексини ҳисоблашда, миллий ҳисоблар тизимида уй хўжаликлари сектори ҳисобларини тузишда ва бошқа иқтисодий-статистик ҳисоб-китобларда ишлатилади.

1. Умумий қоидалар

1. Уй хўжаликлари кузатуви Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудларида танлама усулда ўтказилади.

2. Кузатувлар танлаб олинган уй хўжаликларининг унда ихтиёрийлик тамойили асосида иштирок этиши орқали ташкил этилади. Танловга тушган уй хўжаликларида кузатув бир ой давомида ўтказилади ва шундан сўнг бошқа уй хўжалигига алмаштирилади.

3. Кузатув уй хўжалиги аъзолари билан бевосита сўров (интервью) ўтказиш ва уй хўжаликларида кундалик ёзувлар юритишга асосланади.

4. Ҳар бир уй хўжалигида кузатув ўтказиш даврида қуйидаги сўров ҳужжатларини тўлдириш назарда тутилади:

а) кунлик харажатларни ҳисобга олиш кундалиги (товар ва хизматлар Уй хўжаликларининг мақсадлар бўйича якка тартибдаги истеъмоли таснифлагичи бўйича кодлаштирилади);

б) уй хўжаликлари кузатуви саволномаси;

в) ички туризм ва аҳолининг жисмоний фаоллиги кузатуви саволномаси.

5. Танлама кузатув тўплами уй хўжаликлари бош тўпламининг бир қисмини (0,2%) ташкил этади.

Бош тўплам, Ўзбекистон Республикасида мавжуд уй хўжаликларининг умумий сонидан иборат. Бош тўпламга жамоавий уй хўжаликлари, яъни узоқ муддатдан бери шифохонада, қариялар учун интернат-уйларда, мактаб-интернатлар ва бошқа

институционал муассасаларда бўлган шахслар, шунингдек, жазони ижро этиш муассасаларида жазо муддатини ўтаётганлар, ётоқхоналарда яшовчи талабалар ва шунга ўхшашлар қўшилмайди.

6. Уй хўжалиklarининг танлама кузатув тўпламини шакллантириш икки босқичда амалга оширилади.

Биринчи босқичда, ҳар бир ҳудуд бўйича алоҳида шаҳар ва қишлоқ учун танловнинг бирламчи бирликлари (ТББ) сони аниқланади. Танловнинг бирламчи бирлиги сифатида шаҳар қатламларида маҳаллалар, қишлоқ қатламларида – қишлоқ маҳаллалари ва қишлоқларидан фойдаланилади.

7. Кузатувларда танловнинг бирламчи бирликларидан ярим йил давомида фойдаланилади, шундан сўнг янгилари билан тўлиқ алмаштирилади (100%лик ярим йиллик ротация). Шу тарзда, бир йил давомида икки марта ТББ танлови амалга оширилади. Танланадиган ТББлар сони ҳар ярим йил учун 208 тани, бир йилда 416 та ТББни ташкил этади. Ҳар бир ҳудуд (Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри) учун шу каби рақамлар мос равишда ўртача 15 ва 30 та ТББни ташкил этади.

ТББ рўйхатини шакллантиришда бориш қийин бўлган ва бориб бўлмайдиган ТББлар рўйхатга киритилмайди.

8. Ҳар бир танлаб олинаётган ТББнинг ўлчами рад жавоблари ва бошқа натижасиз қатновларни, шунингдек, ундаги уй хўжалиklarининг рўйхати етарли даражада сифатли бўлмаганлигини ҳисобга олган ҳолда, кузатув ўтказиладиган уй хўжаликлари сонидан кам бўлмаслиги керак.

Агар, бирламчи рўйхатдаги бирор-бир маҳалланинг ўлчами белгиланган энг оз миқдордан кам бўлса, у ушбу шаҳар/шаҳарча ёки қишлоқ фукаролар йиғини ҳудудидаги бошқа маҳалла билан бирлаштирилиши керак. Агар, бирлаштирилгандан сўнг ҳам маҳаллаларнинг йиғма миқдори аввалгидек белгиланган энг оз миқдордан кам бўлса, уларга яна бир маҳалла қўшилади ва ҳ.к.

Шу тарзда, ҳар бири, бир ва ундан ортиқ маҳаллалардан ташкил топган ТББларнинг якуний рўйхати шакллантирилади. Таркибли ТББнинг уй хўжаликлари рўйхати унга киритилган маҳаллаларнинг барча уй хўжалиklarини ўз ичига олади, ТББ номи эса, уларнинг номларидан иборат бўлади.

9. Иккинчи босқичда, ТББ танлови ўтгандан кейин, жойларда кузатув ишларини ўтказишдан аввал, барча танлаб олинган маҳаллалар ва қишлоқларда яшовчи уй хўжалиklarининг рўйхати тузилади ва улардан шаҳар ва қишлоқ қатламлари асосида ҳудудлар бўйича оддий тасодифий танлов амалга оширилади.

10. Ҳудудлар бўйича уй хўжалиklarини стратификациялашда (қатламларга ажратишда) ҳар бир ҳудуд бўйича танловнинг талаб этиладиган энг оз ўлчовини ва ҳудудлар даражасида натижаларнинг талаб этиладиган аниқлик даражасини таъминловчи номутаносиб усулдан (уй хўжаликлари сонининг квадрат илдизи асосида) фойдаланилади, ҳисоб-китоблар қуйидаги формуладан фойдаланган ҳолда амалга оширилади:

$$S_i = S * (\sqrt{Q_i} / \sum \sqrt{Q_{i=n}}),$$

бунда, S_i – i -худуднинг танлов ўлчами;

S – танловнинг умумий ўлчами;

Q_i – қатламдаги уй хўжаликларининг сони;

$Q_{i=n}$ – барча қатламлар бўйича уй хўжаликларининг умумий сони.

11. Шаҳар ва қишлоқ бўйича стратификациялаш мос равишда уй хўжаликлари сонига асосланган. Бунда, қуйидаги формула ёрдамида аниқланадиган мутаносиб усулдан фойдаланилади:

шаҳар уй хўжаликлари (S_{ia}) учун:

$$S_{ia} = S_i * (Q_{ia} / Q_i),$$

бунда, S_i – i -худуднинг танлов ўлчами;

Q_{ia} – i -худуднинг шаҳар жойларидаги уй хўжаликлари сони;

Q_i – i -худуддаги уй хўжаликларининг сони.

қишлоқ уй хўжаликлари (S_{in}) учун:

$$S_{in} = S_i * (Q_{in} / Q_i),$$

бунда, S_i – i -худуднинг танлов ўлчами;

Q_{in} – i -худуднинг қишлоқ жойларидаги уй хўжаликлари сони;

Q_i – i -худуддаги уй хўжаликларининг сони.

12. Худудлар ва шаҳар/қишлоқ бўйича статификациялаш амалга оширилгандан сўнг, йиллик танловнинг кузатув 12 ойига бўлиниши зарурати бўлганлиги сабабли, танловни қатламлар бўйича ҳисобланган жойлаштиришдан биров фарқ қилган ҳолда ўзгартирилади.

Масалан: Агар, ТББда бир ойда 3 та уй хўжалиги кузатилса, у ҳолда бу ТББда ярим йил учун $3 \times 6 \text{ ой} = 18$ тадан кам бўлмаган уй хўжалиги бўлиши керак.

Ҳар иккинчи уй хўжалиги томонидан “рад жавоби” ёки “уйда ҳеч ким йўқ” жавоблари кутилиши мумкинлигини ҳисобга олган ҳолда, уй хўжаликлари сони камида $18 / 0,5 = 36$ тага кўтарилади.

Уй хўжаликлари рўйхатларининг сифати ёмонлиги, яъни ҳар ўнинчи манзил ноаниқ ёки турар-жой секторига тўғри келиши ва ҳ.к. ҳолатларни ҳисобга олиб, ТББнинг энг оз ўлчами $36 / 0,9 = 40$ тагача уй хўжалигига кўпайтирилади.

13. Танланган уй хўжаликлари рўйхати, рўйхат бошидан бошлаб қисмлаб фойдаланилади. Кузатувнинг биринчи оyi учун ушбу рўйхатдаги уй хўжаликларининг биринчи қисми, иккинчи ой учун – биринчи ойда фойдаланилган уй хўжаликларининг охиригисидан кейинги турувчи биринчи уй хўжалигидан бошланган рўйхатнинг иккинчи қисми белгиланади ва ҳ.к.

14. Жорий ой давомида кузатув ўтказилиши мўлжалланган уй хўжаликлари рўйхати жойларда кузатув ишларини бошлашдан олдин интервьюерларга берилади. Рўйхатлар билан ишлаш, қатъий равишда танловнинг тенг эҳтимоллик таъмойилларини бузмаган ҳолда, рад жавоби берган уй хўжаликларини бошқалари билан алмаштиришни назарда тутувчи ва танловнинг белгиланган ўлчамига эришишни таъминловчи кетма-кетлик асосидаги қўшимча танлов ўтказиш усули қоидалари бўйича амалга оширилади.

2. Кузатув дастури

15. Кузатув дастурида маълумотларни йиғиш бўйича бажариладиган куйидаги ишлар белгиланган:

а) кузатувда иштирок этишга уй хўжалиги розилик берганидан сўнг, интервьюер кундалик ёзувларини олиб борадиган информантни аниқлаб, унга кундалик ёзувларини амалга ошириш қоидаларини тушунтиради. Бунда, кузатув ўтказилаётган ҳар бир уй хўжалиги икки ҳафта давомида озиқ-овқат маҳсулотларига, ноозиқ-овқат товарларига ва хизматлар тўловига қилинган барча харажатларнинг батафсил кундалик ҳисобини ўзида мужассамлаштирган кундалик ёзувларни юритади.

Шунингдек, уй хўжалиги кундаликни юритиш даврида бепул (ўз хўжалигидан, иш ҳақи ҳисобига, совға ва бегараз ёрдам тариқасида) келиб тушган озиқ-овқат маҳсулотлари ва ноозиқ-овқат товарлари ҳисобга олинади. Бундан ташқари, кундалик ёзувларда кундалик юритиш даврининг бошида ва охирида уй хўжалигида мавжуд сотиб олинган озиқ-овқат маҳсулотлари қолдиғи қайд қилинади.

б) кузатув ойининг якунида уй хўжаликлари билан уй хўжаликлари кузатуви саволномаси ҳамда ички туризм ва аҳолининг жисмоний фаоллиги кузатуви саволномаси бўйича сўров ўтказилади.

16. Уй хўжаликлари кузатуви саволномаси бўйича сўров ўтказиш дастури уй хўжаликлари аъзоларининг демографик хусусиятлари ва таълим даражасини, турар-жой шароитларини, коммунал хизматлар билан таъминланганлигини, хўжалик фаолиятини юритиш шароитларини, оиланинг умумий даромадлари ва тушумлари манбаларини, ишлаб чиқариш фаолиятини, имтиёзларни, ноистеъмол харажатлар ва тўловларни, узоқ муддат фойдаланиладиган буюмлар билан таъминланганлигини, уй хўжаликларида муқобил энергия манбаларининг мавжудлиги ва фойдаланилишини, уй хўжаликларида АКТ воситаларидан фойдаланиш имкониятлари мавжудлигини ҳамда яқка тартибга хос хусусиятга эга уй хўжалигининг 16 ёш ва ундан катта ёшдаги аъзоларининг бандлиги ва даромадлари, уй хўжалигининг 10 ёш ва ундан катта ёшдаги аъзоларида АКТ воситаларидан фойдаланиш имконияти мавжудлиги ва кўлами, уй хўжалиги аъзоларининг моддий ва ижтимоий ҳолатларидан қониқишларини баҳолаши тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига оладиган саволларни қамраб олади.

17. Ички туризм ва аҳолининг жисмоний фаоллиги кузатуви саволномасининг сўров ўтказиш дастури уй хўжалиги аъзоларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб туристик сафарларни амалга оширганлигини, ушбу сафарлар билан боғлиқ

харажатларни ва жисмоний машғулотлар билан шуғулланаётганлигини аниқлаш учун кўзда тутилган.

18. Уй хўжаликларининг кунлик харажатларини ҳисобга олишнинг тўлиқлиги ва уни тўғри акс эттирилишини таъминлаш учун, интервьюер уй хўжаликларида кузатув ўтказиш режасига мувофиқ кузатув ўтказилаётган ҳар бир уй хўжалигига камида тўрт марта қатнаши шарт.

3. Кузатув натижаларини қайта ишлаш ва алоҳида кўрсаткичларни ҳисоблаш

19. Уй хўжаликларида кузатув ўтказиш натижалари бўйича ҳар чоракда даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги умумлаштирилган маълумотлар 1-иловада келтирилган таркибга мувофиқ шакллантирилади.

Шунингдек, даромад даражаси бўйича аҳолининг табақаланиши тўғрисидаги маълумотларни шакллантириш мақсадида, ҳар чоракда ўртача жон бошига умумий даромадлари даражаси бўйича аҳолининг тақсимланиши, фондлар коэффиценти ва Жини коэффиценти ҳисоблаш амалга оширилади (Жини коэффиценти ва фондлар коэффиценти ҳисоблаш намуналари 2- ва 3- иловаларда келтирилган).

20. **Ўртача жон бошига умумий даромадлари даражаси бўйича аҳолининг тақсимланиши** – моддий фаровонлик даражаси бўйича аҳолининг табақаланишини ифода этади ва аҳоли сонини (ёки улушини) жон бошига умумий даромадлари даражаси бўйича берилган $((X_{max}-X_{min})/n)$ оралиқларда гуруҳланган кўрсаткичларни ўзида акс эттиради.

21. **Аҳолининг децил ва квинтил гуруҳлари бўйича умумий даромадлари жами ҳажмининг тақсимланиши** жон бошига умумий даромадлари бўйича ўсиб бориш кетма-кетлигида тақсимланган ҳар бир 10- (20-) фоизлик аҳоли гуруҳларига тўғри келган умумий даромадлари жами ҳажмининг улуши орқали ифодаланади.

22. **Жини коэффиценти (G)** алоҳида шахслар ёки уй хўжаликлари даромадларининг ҳақиқий тақсимланишини мутлоқ тенгликдан четланиш даражасини (аҳоли даромадларини тақсимланишида тенгсизлик даражаси) ифода этади ва қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n x_i cum.y_i + \sum_{i=1}^n x_i y_i$$

бунда, x_i – i - гуруҳдаги аҳолининг улуши;

y_i – i - гуруҳдагиларнинг даромади улуши;

$cum.y_i$ – барча гуруҳларнинг даромадлари улушини йиғиндиси.

Жини коэффиценти (G) 0 дан (мутлақо тенглик) 1 гача (мутлақо тенгсизлик) оралиғида ўлчанади, яъни индекс 1 га қанчалик яқин бўлса, даромадларнинг жамиятда қутбланиши шунчалик юқори бўлади.

23. **Фондлар коэффиценти (K_f)** юқори даражада таъминланган 10 (20) фоизли ва энг кам таъминланган 10 (20) фоизли аҳоли гуруҳларининг даромадлари умумий (ўртача) қиймати ўртасидаги фарқланишнинг мавжудлигини белгилайди:

$$K_f = S_{10(5)} / S_1,$$

бунда, $S_{10(5)}$ – энг юқори даромадли 10 (20) % аҳолига тўғри келган даромад йиғиндиси;

S_1 – энг кам даромадли 10 (20) % аҳолига тўғри келган даромад йиғиндиси.

24. **Асосий даромад манбаи бўйича аҳолининг табақаланиши** ишловчи уй хўжалиги бошлиқларининг асосий даромад манбаидан келиб чиқиб амалга оширилади:

ёлланиб ишловчилар;

якка тартибдаги тадбиркорлар ва мустақил равишда банд бўлган бошқа шахслар (хунарамандлар, эркин касб эгалари ва ш.ў.);

мулкдан даромад олувчилар;

трансферт олувчилар (пенсиялар, нафақалар, стипендиялар);

бошқа манбалардан даромад олувчилар.

25. **Уй хўжалиги бошлиғининг жинси бўйича даромадларнинг боғлиқлиги** ишловчи уй хўжалиги бошлиқларининг якка тартибдаги даромадларини жинсига боғлиқ ҳолда тақсимланишини ифода этади:

жами иш ҳақи;

якка тартибдаги иш ёки бизнес асосида олинган даромад;

пай, акция ва бошқа қимматли қоғозлардан олинган дивидендлар ва фоизлар;

пенсиялар, нафақалар, стипендиялар;

бошқа даромадлар.

26. **Даромадларнинг уй хўжалиги бошлиқларини таълим даражасига боғлиқлиги** ишловчи уй хўжалиги бошлиқларининг якка тартибдаги даромадларини уларнинг таълим даражасига боғлиқлигини ифода этади:

бошланғич ва қуйи;

тўлиқсиз ўрта;

тўлиқ ўрта;

ўрта махсус касб-хунар;

тугалланмаган олий;

олий ва юқори.

27. Чорак якунлари бўйича уй хўжаликлари кузатувларининг жами республика бўйича натижалари ваколатли ҳисобланади, ҳудудлар бўйича маълумот йил якуни бўйича ваколатли ҳисобланади.

Уй хўжаликлари даромадлари ва харажатлари таркиби

Уй хўжаликлари умумий даромадлари

Уй хўжаликлари пул даромадлари:

- иш ҳақи;
- тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотишдан олинган тушумлар;
- ижтимоий тўловлар (пенсиялар, стипендиялар, нафақалар ва бошқа тўловлар);
- фоизлар, дивидендлар ва мулкдан олинган бошқа даромадлар;
- бошқа пул тушумлари.

Натура шаклидаги тушумлар қиймати:

- озик-овқат маҳсулотлари натура тушумлари қиймати;
- ноозик-овқат товарлари ва хизматлар натура тушумлари қиймати;

Уй хўжаликлари харажатлари

Уй хўжаликлари истеъмол харажатлари:

- озик-овқат маҳсулотлари сотиб олиш;
- уйдан ташқарида овқатланишга харажатлар;
- спиртли ичимликлар сотиб олиш;
- тамаки маҳсулотлари сотиб олиш;
- шахсий истеъмол учун ноозик-овқат товарлари сотиб олиш;
- пуллик хизматлар.

Уй хўжаликлари ноистеъмол харажатлари:

- кўчмас мулк, чорва, парранда, асалари сотиб олишга харажатлар;
- ер, квартира, уй ва бошқа биноларга ижара тўлови;
- ёрдамчи хўжалик юритишга харажатлар;
- ишлаб чиқариш хизматларига харажатлар;
- солиқлар, бадаллар ва бошқа тўловлар;
- қариндошлар ва бошқа шахсларга моддий ёрдам;
- тижорат мақсадларида товарлар сотиб олиш;
- банк муаасасаларига омонатлар;
- акция ва бошқа қимматли қоғозлар сотиб олиш;
- кредитни, қарзни қайтариш;
- бошқа ноистеъмол харажатлар.

“Уй хўжаликларида кузатув ўтказиш
бўйича услубий низом”га 2-илова

**Аҳолини квинтил (20 фоизли) гуруҳлари бўйича
Жини коэффициентини ҳисоблаш намунаси**

Квинтил гуруҳлари	Квинтил гуруҳлардаги аҳоли улуши (X)	Аҳоли умумий даромадларининг улуши (Y)	Аҳоли умумий даромадларининг улушини йиғиндиси (cum Yi)	X_i^* cum Yi	$X_i^* Y_i$
1-чи квинтил	0,2	0,069	0,069	0,014	0,014
2-чи квинтил	0,2	0,115	0,184	0,037	0,023
3-чи квинтил	0,2	0,158	0,342	0,068	0,032
4-чи квинтил	0,2	0,220	0,562	0,112	0,044
5-чи квинтил	0,2	0,438	1,00	0,200	0,088
Σ	1,0	1,000	2,157	0,431	0,201

Келтирилган маълумотларга асосан, Жини коэффициентини (G) ҳисоблаш қуйидаги формула бўйича амалга оширилади:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n x_i \text{cum}.y_i + \sum_{i=1}^n x_i y_i = 1 - 2 * 0,431 + 0,201 = 0,339.$$

Ҳосил бўлган 0,339 коэффициенти 0-га яқин бўлгани учун, бу аҳоли даромадлари тақсимланишида тенглик даражасини нисбатан юқори эканлигини кўрсатади.

“Уй хўжаликларида кузатув ўтказиш
бўйича услубий низом”га 3-илова

**Аҳолини квинтил (20 фоизли) гуруҳлари бўйича
фондлар коэффициентини ҳисоблаш намунаси**

Квинтил гуруҳлари	Квинтил гуруҳлардаги аҳоли улуши	Аҳоли умумий даромадларининг улуши (S)
1-чи квинтил	0,2	0,069
2-чи квинтил	0,2	0,115
3-чи квинтил	0,2	0,158
4-чи квинтил	0,2	0,220
5-чи квинтил	0,2	0,438

Келтирилган маълумотларга асосан фондлар коэффициентини (K_f) ҳисоблаш
қуйидаги формула бўйича амалга оширилади:

$$K_f = S_5 / S_1 = 0,438 / 0,069 = 6,3.$$

Ҳосил бўлган коэффициент, юқори даражада таъминланган 20 фоизли ва энг
кам таъминланган 20 фоизли аҳоли гуруҳларининг умумий даромадлари жами қиймати
ўртасидаги фарқланиш 6,3 марта эканлигини кўрсатади.